

Томма Роман Павлович,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Барваринець Василь Іванович,
викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

**СПЕЦІАЛЬНІ ХІМІЧНІ РЕЧОВИНИ ТА ІНШІ ЗАСОБИ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯКІ МОЖУТЬ
ВИКОРИСТОВУВАТИСЯ УПОВНОВАЖЕНИМИ
ПІДРОЗДІЛАМИ ДЛЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ФАКТІВ
ОДЕРЖАННЯ (ДАВАННЯ) НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ
(ІНШИХ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ), ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ
ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ**

Аналіз статистичних даних щодо стану протидії корупції в Україні за 2022 – (6 місяців) 2023 роки у порівнянні з 2021 роком вказує на динаміку збільшення на 20–23 % кількості виявлених та розслідуваних корупційних кримінальних правопорушень [5], що вказує з одного боку на ефективність роботи спеціально уповноважених суб'єктів протидії корупції, а з другого боку на ускладнення оперативної обстановки в цій сфері, особливо в умовах воєнного стану, що безумовно потребує посиленої уваги з боку держави та правоохоронних органів, зокрема, в частині якісного документування таких кримінальних правопорушень.

У цьому контексті залишається актуальним використання уповноваженими суб'єктами спеціальних хімічних речовин (люмінофори) в більшості випадках під час документування корупційних правопорушень, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, або пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст.ст. 368, 369 КК України).

Відповідно до вимог ст. 273 КПК України («Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій») за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби [2], яке оформлюється шляхом винесення відповідної постанови.

Слідчим, або відповідно до доручення слідчого оперативним працівником, із дотриманням вимог ст. 237 КПК України («Огляд») проводиться огляд та вручення предмета неправомірної вигоди (як правило, грошових коштів), при цьому вони в більшості випадків помічаються спеціальними хімічними речовинами (люмінофорами)

(надалі – СХР), характеристику та особливості використання яких ми надалі розглянемо [3].

Помітка такого предмета злочину за допомогою спеціальних хімічних речовин (люмінофорів) – це захід, який є одним з основних елементів документування, що в подальшому формує потужну доказову базу разом з іншими матеріалами кримінального провадження, надає можливість оперативникам, слідчим за результатами проведення затримання/обшуку/огляду процесуально закріпити факт одержання фігурантом саме цих помічених коштів чи інших матеріальних цінностей.

Необхідно зазначити, що на думку багатьох науковців та практиків, положення норм ст.ст. 237, 273 КПК України не дають чіткого визначення порядку виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, оформлення відповідного протоколу і взагалі не визначають процесуального порядку виготовлення та використання ідентифікованих (помічених) засобів [1].

Аналіз вітчизняного законодавства, наукового доробку вчених та практиків дає можливість сформулювати проблеми, які виникають у оперативників та слідчих під час використання спеціальних хімічних речовин (люмінофорів) у процесі документування фактів вчинення кримінальних корупційних правопорушень, передбачених ст.ст. 368, 369 КК України, а саме:

1. Під час документування корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди нерідко у оперативників (слідчих) виникає проблема оперативного (негайного) отримання спеціальних хімічних речовин (люмінофорів) у відповідних підрозділах матеріального забезпечення правоохоронного органу, а в деяких випадках цей процес затягується на декілька днів/тижнів, однак конкретна ситуація потребує проведення невідкладних слідчих (розшукових) заходів щодо документування такого виду кримінальних правопорушень.

2. Спеціальні хімічні речовини (люмінофори), особливо після першого використання, мають обмежений термін придатності та повинні зберігатися у спеціальних приміщеннях з певним температурним режимом, при таких умовах зберігання вони можуть використовуватися неодноразово. В практичних підрозділах, нажаль, відсутні такі приміщення, у зв'язку з цим оперативники (слідчі) вимушені замовляти ці засоби після кожного їх одноразового використання (тобто для документування конкретного злочину окремо замовляються хімічні препарати), що є непродуктивним з точки зору затрат держаних коштів та в деяких випадках може помилково розцінюватися стороною захисту/судом як елементи взаємопов'язаних дій, наприклад, з іншими активними діями сторони обвинувачення, спрямованими на вчинення провокації злочину.

3. Порядок застосування спеціальних хімічних речовин та інших засобів ОРД оперативними та слідчими підрозділами при

помітці предмета неправомірної вигоди (інших корупційних кримінальних правопорушень) чітко не регламентований конкретними нормативно-правовими актами, в т.ч. КПК України, чи відомчими інструкціями, тому нерідко у судах виникають сумніви у законності такого заходу та в тому, що гроші, інші матеріальні цінності, які були помічені СХР та вилучені при подальших слідчих (розшукових) діях взагалі можуть бути речовими доказами по справі.

4. Зловмисники, нажаль, можуть придбати у вільному доступі ліхтарики зі звичайною ультрафіолетовою лампою та здійснювати перевірочні заходи щодо предмета злочину шляхом його освітлення в процесі вчинення кримінального правопорушення (одержання грошових коштів), що унеможливує помітку предмета злочину саме тими СХР, які при освітлені звичайною ультрафіолетовою лампою можуть люмінесцювати певними кольорами. Ця проблема ставить під сумнів ефективність документування, так як може надати можливість зловмиснику уникнути затримання «на гарячому» та в подальшому суттєво ускладнити процес притягнення до відповідальності.

Для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінально-процесуального законодавства, вітчизняними науковцями розроблено ряд препаратів зі спеціальними хімічними речовинами (люмінофорами) та пристроїв для їх ототожнення, які можуть надавати їм перевагу під час документування корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 368, 369 КК України та інших тяжких злочинів, наприклад:

– препарат «Промінь-1». Аерозольний балон (може використовуватися для підтвердження фактів вчинення вимагання, одержання неправомірної вигоди, інших тяжких злочинів);

– препарат «Світлячок-М». Аерозольний балон (може використовуватися для підтвердження фактів вчинення вимагання, одержання неправомірної вигоди, інших тяжких злочинів);

– препарат «Сингал». Аерозольний балон (може використовуватися для підтвердження фактів вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією);

– люмінесцентні порошки. Люмінофори (можуть використовуватися для підтвердження фактів вчинення вимагання та одержання неправомірної вигоди);

– люмінесцентні воскові олівці (можуть використовуватися для підтвердження фактів одержання неправомірної вигоди, вимагання);

– чорнила «Резидент». Чорнила для фломастера, авторучки, капілярного стержня і штемпельної подушки (можуть використовуватися для підтвердження фактів вчинення вимагання, одержання неправомірної вигоди, інших тяжких злочинів);

– люмінесцентні фломастери (можуть використовуватися для підтвердження фактів вчинення вимагання, одержання неправомірної вигоди, інших тяжких злочинів) [4].

Усі вищезазначені препарати через декілька хвилин після попадання на шкіру, чи одяг фігуранта утворюють важкозмивану

невидиму пляму, яка люмінесцює в у/ф світлі різними кольорами. На предметах злочину вони стійкі декілька днів [4]. Але не всі вищезазначені препарати невидимі при звичайному ультрафіолетовому освітленні. Так, наприклад, деякі препарати після маркування предмета злочину при освітленні пристроєм зі звичайною ультрафіолетовою лампою, люмінесцюють певним відтінком, на відміну від інших, які видимі на предметі тільки при освітленні пристроями з високочутливими лампами.

Пристрої за допомогою, яких може здійснюватися освітлення помічених спеціальними хімічними речовинами предметів неправомірної вигоди:

- ультрафіолетові лампи стаціонарні (великі). Використовуються у приміщеннях, стаціонарні, мають підключення до електричної мережі 220 В;

- кишенькові ультрафіолетові лампи (ліхтарики). Вони переносні та зручні, можуть використовуватися, як на вулиці в складних погодних умовах, так і у приміщеннях. Освітлюють предмети як звичайним, так і ультрафіолетовим світлом (оснащуються лампами звичайними та високочутливими). Живляться від пальчикових батарейок, або від будь-якого джерела живлення напругою 6 В [4].

У зв'язку з вищезазначеним та з метою вирішення зазначених проблем, пропонуємо наступні шляхи їх вирішення:

- порядок виготовлення, одержання, зберігання, реєстрації уповноваженими підрозділами спеціальних хімічних речовин, алгоритм проведення помітки предметів злочинів, повинен бути чітко прописаний у спільних або відомчих нормативних актах, зокрема, МВС України. Наприклад, пропонуємо розробити Інструкцію МВС України «Про порядок застосування уповноваженими підрозділами Національної поліції України заздалегідь ідентифікованих (помічених) та інших засобів ОРД під час документування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень»;

- з метою недопущення використання зловмисниками особисто придбаних пристроїв для освітлення предметів злочину, препарати зі спеціальними хімічними речовинами (люмінофорами) повинні мати видимі властивості при освітленні високочутливими лампами (які є в наявності в практичних підрозділах) та невидимі при звичайному ультрафіолетовому освітленні лампами, які є у вільному продажу;

- з метою вчасного реагування оперативних підрозділів на факти корупційних дій та їх ефективного документування за допомогою ліцензійних спеціальних хімічних речовин, керівники підрозділів повинні заздалегідь (вчасно) організувати чітку процедуру їх офіційного замовлення, з зазначенням пристроїв з лампами для їх ототожнення, а також обов'язково передбачити місця зберігання цих хімічних речовин у підпорядкованому підрозділі з дотриманням усіх правил безпеки;

– усі спеціальні хімічні речовини та пристрої з лампами для їх освітлення, які можуть використовуватися уповноваженими підрозділами для документування фактів одержання (давання) неправомірної вигоди (інших корупційних кримінальних правопорушень), повинні відповідати певним стандартам якості, прописаних у відомчих нормативних актах МВС України, інших уповноважених суб'єктів протидії корупції;

– під час виготовлення спеціальних хімічних речовин спеціалізованим лабораторіям (виконавцям), необхідно враховувати при розгляді замовлень, побажання уповноважених підрозділів (замовників) щодо зміни виду, об'єму, чи складу препаратів для помітки. В багатьох випадках це залежить від особливостей предмета злочину (предмет має великий розмір, чи може бути пошкоджений при нанесенні на нього певних хімічних речовин тощо), що буде маркіруватися за оперативно-розшукової ситуації, яка склалася під час документування даного виду правопорушення.

Список використаних джерел

1. Бортун М. Проблеми регулювання негласних слідчих (розшукових) дій. Юридичні новини України. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/osoblyvosti-zastosuvannya-polozhen-st-273-kpk-ukrayiny-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya/>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар/ Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А.В. Савченка, К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064;

4. Офіційний веб-сайт лабораторії прикладної хімії. URL: <http://cobra.net.ua/about.html>.

5. Статистика Офісу Генерального прокурора України щодо стану протидії корупції в Україні: URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.

Усатий Григорій Олександрович,

керівник відділу координації, моніторингу та оцінки ефективності реалізації державної антикорупційної політики Національного агентства з питань запобігання корупції, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ СХЕМ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИЇЗДОМ З УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Начальник Управління боротьби з транскордонною злочинністю Адміністрації ДПСУ Юрій Ковальчук (9.11.2023) у одному з своїх інтерв'ю зазначив: що «найбільш розповсюдженою схемою